

Вознюк О.В. Компетентнісна парадигма: потреба у докорінній модифікації // Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти: зб. наук.-метод.праць /за заг. ред. В.Є. Литнева, Н.Є. Колесник, Т.В. Завязун. – Житомир : «Полісся». – У 3-х ч. – Ч. 1. – 272 с. – С. 37-42.

УДК 371.2 (09)

О.В.Вознюк,
доктор педагогічних наук, професор кафедри
дошкільної освіти і педагогічних інновацій

КОМПЕТЕНТНІСНА ПАРАДИГМА: ПОТРЕБА У ДОКОРІННІЙ МОДИФІКАЦІЇ

В освітніх документах України зазначено, що метою освіти і виховання має бути професійно компетентний, ініціативний, творчий громадянин, наділений почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатний швидко адаптуватися до сучасного світу, характерними рисами якого є підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності у контексті динамічних змін техніки і технологій, неперервного зростання обсягів інформації.

Разом із активізацією інформаційного буму виявляється нагальна потреба у формуванні *універсального спеціаліста-менеджера*. Цей висновок можна проілюструвати особливостями підготовки фахівців у Японії: японський менеджер володіє меншим обсягом спеціалізованих знань у галузі виробничих технологій, оскільки останні мають тенденцію втратити свою функціональну цінність через 5-7 років. Тому менеджеру тут слід мати цілісне уявлення про організацію, де він працює, виявляючи потребу у розумінні значення своєї трудової активності у контексті всього виробництва, всієї економічної галузі і навіть людської цивілізації взагалі, що зумовлює необхідність розвивати взаємозмінюваність та творчий підхід до виконання своїх фахових обов'язків, а у процесі професійної підготовки актуалізується такий напрям, як *універсальнізація, фундаменталізація знань та педагогічна інтеграція*.

Ця тенденція пояснюється системою цілей сучасної освіти. Аналіз державних освітніх документів України ("Про освіту", "Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті" та ін.) дозволяє диференціювати три глобальні напрями педагогічного дослідження, пов'язані з трьома загальними цілями освіти. Йдеться про цілісний триєдиний розвиток: 1) *гармонійної особистості як суб'єкта суспільно-особистісних цінностей;* 2) *громадянина як патріотичного суб'єкта;* 3) *компетентного фахівця як суб'єкта діяльності.*

Зрозуміло, що цілісний розвиток людини у контексті цілісного

формування трьох її аспектів передбачає цілісний й комплексний розгляд зазначеного процесу, коли **формування особистості, громадянина і фахівця мають реалізовуватися спільно** у площині загальних методологічних принципів у контексті спільного вивчення й аналізу ціннісної, ідеологічної і діяльнісної сфер людини.

Сучасна компетентнісна парадигма у її вихолощеному вигляді реалізується як окрема самодостатня мета освітнього процесу, відірвана від двох зазначених вище цілей освіти.

Це підтверджується тим, що незважаючи на декларацію особистісно орієнтованої суб'єкт-суб'єктної освітньої парадигми (що спрямовує освітній процес на формування гармонійної особистості, громадянина-патріота та компетентного фахівця), насправді спостерігається орієнтація сучасної освіти на **застарілу суб'єкт-об'єктну, знаннєвоцентровану парадигму**, в якій знанням – і знанням "мертвим", вихолощеним, фактологічним – приписується першочергове значення.

Про це свідчить поширення у середній та вищій школі **тестових процедур**, які спрямовують навчальний процес не на людиномірну особистісно орієнтовану суб'єкт-суб'єктну, а на **знаннєвоцентровану суб'єкт-об'єктну освітню парадигму**, що орієнтує вихованців:

- 1) на факти, а не на творче мислення,
- 2) на запам'ятовування, а не розуміння,
- 3) на масовізацію, а не індивідуалізацію освіти,
- 4) на формування споживача, а не творця,
- 5) на фрагментарність, а не цілісність світу,
- 6) на сприймання людини як засобу та інструменту, а не як цілі,
- 7) на прагматичний контекст космосоціоприродного буття, а не на його глибинний духовний сенс [1].

Рис. 1. ЗНО через 10 років

З погляду С.У. Гончаренко, зазначений процес зумовлюється вузькодисциплінарними установками сучасної освіти, відчуженням її гуманітарних і природничо-наукових компонентів. Наслідком цього є "фрагментарність бачення людиною реальності, що в умовах народження постіндустріального інформаційного суспільства не дає людям адекватно реагувати на загострення енергетичної й екологічної кризи, девальвацію моральних норм і духовних цінностей, калейдоскопічність зміни технологій, нестабільність політичної та економічної ситуації. Сьогодні під лавиною інформації ми страждаємо від нездатності охопити комплексність проблем, зрозуміти зв'язки і взаємодію між речами, які перебувають для нашої сегментованої свідомості в різних сферах" [2, с. 3].

При цьому, спостерігається надзвичайно швидкий *процес синтезу нових знань та технологій*, що складає значну проблему для професійної освіти, яка не може адекватно реагувати на ці зміни, оскільки зміст освіти зазнає докорінних змін протягом п'яти-шести річного терміну підготовки фахівця (що виявляє проблему "*напіврозпаду компетенції фахівця*").

Відтак, сучасність вимагає від майбутнього фахівця спрямованість на *принцип універсалізації знань та вмінь*, а не на їх конкретний зміст.

Зрозуміло, що шлях до надмірної спеціалізації (а у контексті освіти – *профілізації*) виявляється безвихідним.

Тим більше, що домінантні в кінці ХХ століття мегатенденції розвитку світової спільноти зумовили становлення *людиноцентричної освітньої парадигми* нової постіндустріальної фази розвитку, яка орієнтована на звільнення творчого потенціалу людини від диктату техніки, шаблонів поведінки і споживацької ідеології.

Ця нова парадигма (що виявляє орієнтацію на самодетермінантні засади життєдіяльності людини) пов'язана із посиленням людиноцентристського, ціннісно-світоглядного аспекту педагогічної думки.

Відтак, виходячи із сучасних цивілізаційних імперативів, можна дійти висновку, що освіта має стати ціннісно орієнтованою і давати ціннісно закарбовані знання, коли знання не тільки інформують, але й формують особистість.

Актуальним виявляється суб'єкт-суб'єктний стан інтеграції вчителя та учня, побудований на засадах принципів педагогіки співробітництва, коли вчитель та учень знаходяться у рівному положенні щодо Істини, а передача знань ініціюється як розкриття учням самого процесу генерації знань.

Зазначене вище можна узагальнити за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця застарілої технократичної та новітньої людиномірної тенденції розвитку освіти

<i>ЧИННИКИ, ЩО ЗУМОВЛЮЮТЬ ПРОФІЛІЗАЦІЮ</i>	<i>СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРОФІЛЬНОМУ НАВЧАННЮ</i>
<i>Технократична (суб'єкт-об'єктна) тенденція, яка атомізує реальність, що призводить:</i>	<i>Людиномірна (суб'єкт-суб'єктна) гуманістична тенденція, яка інтегрує реальність, що приводить:</i>
– до розподілу праці, її індивідуалізації (подібно до індивідуальних функцій органів людського тіла)	– до створення тимчасових цільових команд (подібно до функціональної системи П.К. Анохіна)
– до розвитку багатофункціонального конвеєрного виробництва (макротехнології – макродеталі)	– до розвитку цілісного монофункціонального уніфікованого виробництва (нанотехнології – мікродеталі)
– до актуалізації егоцентричних якостей людей та індивідуальної діяльності	– до активізації емпатійних якостей людей та колективної творчості (світтворчості)
– до рутинної праці людей-гвинтиків	– до креативної праці людей-творців
– до суворої ієрархії виробничих процесів та соціальних систем	– до деієрархічності виробничих процесів та соціальних систем
<i>Науково-технічний прогрес раціонально-технократичної цивілізації, розвиток інформаційних ресурсів людства, що призводять до:</i>	<i>Сплеск містично-іраціонального світорозуміння, ескалація інформації у стан інформаційного буму, що призводять до:</i>
– науково-технологічної спеціалізації та диференціації інформації і технологій	– швидкої зміни технологій, феномену "напіврозпаду компетентності фахівця"
– розвитку монофункціонального, "вузького" фахівця, який працює у своїй виробничій сфері все життя	– розвитку універсального багатофункціонального фахівця, який за життя змінює декілька професій
– профілізації у навчанні та професійній підготовці, що реалізується через поширення тестових процедур	– розвитку фундаментальної підготовки, інтеграції знань, розробці інтегрованих курсів, що спрямовані на формування універсального фахівця
– розвитку індивідуального підходу у навчанні та вузького доступу до навчальних ресурсів	– розвитку колективних, кооперативних форм навчання та широкого, дистанційного доступу до навчальних ресурсів
– реалізація вербальних засобів навчання, знанневоцентричного підходу	– реалізація екстравербальних засобів та резонансного навчання

Відтак, **тотальна профілізація освіти, яка постає складовою компетентнісної парадигми освіти**, має бути переборена завдяки її докорінній модифікації, що передбачає посилення **особистісно-людиномірної тенденції розвитку педагогічної цивілізації, яка передбачає такі напрямки, як:** демократизація системи навчання і виховання та інституційної структури освіти; розвиток освіти за принципом безперервності; забезпечення високої функціональності людини в умовах, коли зміна ідей, знань і технологій відбувається набагато швидше, ніж зміна поколінь; забезпечення оптимального співвідношення між локальними та

глобальними соціально-економічними проблемами, щоб людина, формуючись як патріот своєї країни, відчувала відповідальність за щастя, добробут у всьому світі; формування на загальносуспільному й індивідуальному рівнях розуміння людини як найвищої цінності, від якої залежить успішність суспільно-економічного розвитку; мінімізація асиметрії між матеріальністю і духовністю, культивування у кожній особистості національної гідності, культури спілкування; утвердження особистісно орієнтованої педагогічної системи, коли вимогою часу є дитиноцентризм у виховному процесі як відображення людиноцентризму в розвитку сучасного світу; навчання молоді культурі плюралізму думок, керуючись принципами "єдність у розмаїтті" та "доповнення замість протиставлення"; через незвичайну плинність змінності, динамізм сучасної цивілізації виявляється необхідність формувати творчу особистість, налаштовану на сприйняття зміни як природної норми; загальна педагогізація, упровадження масової педагогічної культури.

На практиці зазначені імперативи означають **посилення творчо-практичної, перетворювальної складової навчально-виховного процесу.**

Це можна реалізувати шляхом активізації тренінгової частини навчально-виховного процесу через організацію **тренінгів самореалізації, творчої діяльності, особистісного, професійно-педагогічного зростання, цілеутворення, самопізнання** та ін. Це – нагальна потреба часу, оскільки мета розвитку людини – формування творчої особистості, яка постає системотвірним чинником *Homo sapiens*, необхідною і достатньою умовою розвитку компетентного фахівця та громадянина-патріота.

Проведений нами аналіз соціально-педагогічної реальності дозволяє говорити про фундаментальні принципи побудови гармонійного соціально-педагогічного середовища.

По-перше, існують три рівнозначні життєві цінності: сама людина; соціоприродне середовище, що оточує людину; Абсолют, Який створив реальність – цілісний світ, в якому все пов'язано з усім і існує в гармонії й єдності.

По-друге, людина має бути єдиною із собою і своїм соціоприродним буттям у контексті світогляду, системи цінностей і життєдіяльності.

Отже, людина має бути включена у такі форми активності (в тому числі й трудову діяльність), які б творили реальність – не руйнували ні людину, ані саму цю соціоприродну реальність, а примножували людину і світ, просували їх шляхом гармонійного розвитку до Абсолюту як вищої цінності і повноти буття.

Для цього у людини мають бути сформовані такі потреби:

1. Потреба працювати, віддавати енергію; причому фізична праця (оскільки людина володіє фізичним тілом) повинна бути обов'язковим і універсальним життєвим модусом, що виступає для людини першою життєвою потребою. Така здатність віддавати життєву енергію в процесі

творчої гармонізуючої реальності праці має бути емерджентним механізмом, який генерує життєву енергію і робить людину енергетичним донором.

2. Потреба людини бути єдиною із соціоприродним світом.

3. Потреба бачити і розуміти єдність світу в Абсолюті і постійно стверджувати і творити цю єдність у всіх формах життєдіяльності.

Ці три потреби постають основоположними – необхідними і достатніми для того, щоб людина і людство були щасливі. Весь культурно-освітній комплекс людського співтовариства має бути орієнтований на реалізацію (формування) цих потреб.

Це означає, що потреба трудитися повинна формуватися з самого раннього дитинства, зануреного в гру, яка постає спонтанною самодостатньою творчою активністю, тобто активністю, позбавленою прагматичних орієнтирів, активністю заради самої активності (подібно до "мистецтва заради мистецтва", "процесу заради процесу"). Гра має поступово перетворюватися на трудову активність, що також повинна мати творчий характер через її позбавлення від прагматичного цілепокладання, тобто така творча праця має бути вільною від орієнтації на отримання конкретних вигод від результатів праці. Тільки в цьому випадку праця буде творчою – а отже емерджентною, енергогенеруючою, самодостатньою, вільною, існуючою заради самої себе як "мистецтво задля мистецтва".

Одна з простих і ефективних умов перетворення праці на творчу активність – включення працівника у колективну трудову активність, в якій вигоду від праці отримує колектив, і тільки через колектив згодом блага отримує кожна окрема людина ("від кожного за здібностями, кожному за потребами"). Таким чином, істинна праця на благо колективу звільняє цю працю від прагматичної орієнтації, перетворюючи її на творчу активність.

Якщо творча праця, реалізована в колективі і через колектив (іноді цей колектив складають не тільки живі, але й покійні спеціалісти, мислителі, до яких вдається людина, що творить науково-технічні або філософські смисли), стає першою потребою людини, то єдність з колективом (і світом) також стає потребою людини з усіма ціннісно-світоглядними наслідками, які з цього випливають.

Відтак, слід ще раз наголосити: **без фізичної праці як першої життєвої потреби гармонійна людина і гармонійне суспільство немислимі.** Трудяща людина, таким чином, стає генератором енергії, енергетичним донором, і, тому – творцем. В цьому випадку стають неможливими агресія, руйнування, злість та інші подібні негативні (демонічні) процеси, цінності, стани.

Ми розглянули головні психолого-педагогічні, організаційно-соціальні умови створення гармонійного соціально-педагогічного середовища, яке забезпечує гармонійний розвиток людини. Наріжною і системотвірною умовою цього процесу є формування в дітей потреби до фізичної праці та фізичної активності взагалі.

Нажаль, ця головна умова відсутня в сучасних системах освіти України, в яких, навпаки, спостерігається скорочення фізичного навантаження на

учнів (через зменшення уроків трудового навчання та фізичної культури) та виявляється можливість поширення вкрай негативних соціальних процесів, пов'язаних з такими феноменами, як ювенальна юстиція, гендерне виховання, одностатеві шлюби, які руйнують традиційну родину та освіту як суспільні інститути. Відповідно, всі спроби побудувати ефективну систему освіти за сучасних соціально-економічних та культурно-історичних умов марні.

Перспективи досліджень у зазначеному напрямі пов'язані з докорінною зміною суспільства щодо реалізації традиційних загальнолюдських цінностей та розбудови справедливого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вознюк О.В. Створення в університеті тренінгового центру – нагальна потреба часу // Універсум. – № 3-4 (123-124), квітень-травень 2015. – С. 7.
2. Гончаренко С. Фундаментальність професійної освіти – потреба часу / С.У. Гончаренко // Педагогічна газета. – 2004. – № 12 (125). – С. 3.